
*І.П. Чорновол
(м. Львів)*

О.БАРВІНСЬКИЙ ТА І.ФРАНКО В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ “НОВОЇ ЕРИ”

Утвердився погляд, що І.Франко ставився однозначно негативно до політики “нової ери”. Ця думка знайшла ідеологічне обґрунтування особливо в радянську епоху, коли інтернаціоналіст, робітничо-селянський революціонер-демократ протиставлявся виразникові інтересів зрадницько-полонофільської націоналістичної буржуазії О.Барвінському¹. Насправді ж І.Франко й О.Барвінський довгий час співробітничали у галузі налагодження контактів з поляками на ґрунті знешкодження галицького москвофільства з одного боку та реалізації ідеї соборної України з іншого.

Внаслідок кількохлітніх досліджень вдалося встановити, що довготривалі польсько-українські контакти, що завершилися проголошенням угоди на форумі галицького сейму в 1890р., започатковано 1874р., під час археологічного з’їзду у Києві. Саме тоді духовний провідник київської “Старої громади” Володимир Антонович зблизився з гуртом варшавських інтелектуалів, насамперед з випускником університету св. Володимира Олександром Яблоновським. Швидше всього до 1880р. справа обмежувалася лише розмовами та співпрацею в галузі історичної науки. Кардинально ситуація змінилася після 1 березня ст. ст. 1881р., коли російські народники вбили Олександра II. Водночас загинули останні надії на скасування Емського указу 1876р. Напередодні В.Антонович побував у Західній Європі, відвідав зокрема Італію й Галичину. Елементи побутової культури й фольклору італійців змушували його проводити паралелі з Україною, а П’ємонт – з Галичиною. Імовірно саме тоді виникло поняття “український П’ємонт”. Після загибелі царя-реформатора з метою реалізації цієї ідеї В.Антонович налагодив контакти з Валерієм Калинкою – польським істориком-клерикалом, керівником осередку монахів-змартвихвстанців та інтернату для української молоді у Львові – й знайшов у нього повне співчуття і підтримку. Водночас інтенсифікувалися контакти між львівськими народовцями та польськими лібералами на предмет боротьби з москвофільством. Елементів конструктивності ці зв’язки набули в 1888р., коли ними зацікавився міністр закордонних справ Австро-Угорщини граф Густав Кальнокі. Врешті, після втручання енергійного намісника Галичини графа Казимира Бадені 25 листопада 1890р. у галицькому сеймі було проголошено угоду “Руського клубу” (тобто верхівки українського істеблшменту) з польською консервативною більшістю. Співробітництво народовців з польськими політичним проводом припинилося 1894р., коли голова клубу Юліян Романчук інспірував перехід переважної частини народовців в опозицію, а остаточно у 1901р., коли О.Барвінський, який і після 1894р. продовжував орієнтуватися на співпрацю з поляками, на знак протесту

проти відкинення вимог “Руського клубу” “Польським колом” склав свій сеймовий мандат разом з майже всіма його членами².

Що стосується І.Франка, то співпрацюючи з польською лівицею, він увійшов в угодові контакти з нею навіть раніше за О.Барвінського³. У 1880р. І.Франко познайомився з В.Антоновичем⁴. Імовірно, саме В.Антонович спонукав його до знайомства з В.Калинкою, котрому І.Франко присвятив теплі спогади⁵. Вже 1886р. “Стара громада” сприймала письменника як основного провідника п’ємонтизації Галичини у Львові. Його шлюб з наддніпрянкою Ольгою Хоружинською мав великий резонанс, символізуючи собою соборність українських земель⁶. Того ж року І.Франко й М.Павлик написали програмні документи для гуртка студентів Вищої рільничої школи у Дублянах. Гурток цей відомий в українській історіографії як “Польсько-литовсько-українсько-білоруське братство”, у польській натомість як філіал організаційних осередків польської націонал-демократії “Союзу польської молоді “Зет” та “Ліги польської”⁷.

О.Барвінський був залучений до угодових контактів 1885 – 1886р., тобто значно пізніше. Нічого дивного, що 1888р. І.Франко разом з О.Барвінським були запрошені Олександром Кониським (у той час основним провідником політики п’ємонтизації Галичини) до складу редакції відновленої “Правди” – часопису, що фінансував легендарний польський політик князь Адам Сапіга. Зрештою “Ліга польська” в перший період свого існування підтримувала інтенсивні контакти з українською лівицею. З нею пов’язано також особливо скандальні арешти польських й українських студентів у Львові та Києві, в тому числі І.Франка й М.Павлика, у 1889р. Схоже І.Франко так і не дізнався, що з тюрми його звільнено завдяки зусиллям В.Антоновича і товариша його студентських років Антонія Хамця, в той час вже авторитетного галицького політика, члена парламентарного “Польського кола”⁸. І.Франко продовжував співпрацювати з багатьма польськими лівими часописами і входив до складу редакції “Кур’єра Львівського” – основного рупора „Ліги польської” в Галичині – аж до 1897р.

Тож як поєднати Франків ступінь заангажованості у польські справи з несприйняттям ним угоди 1890р.?

Звернімося до історії. 1873 – 1893рр. – період найбільшої стабільності Австро-Угорської монархії, завдяки чому згодом було сформовано ідеал про “бабусю Австрію”: добрий цісар, упорядкована ієрархія цінностей, ефективний бюрократичний контроль над суспільством та демократія, гармонійне співіснування народів. У загальноєвропейському вимірі це епоха позитивізму – вершина оптимістично-раціонального трактування світу. Вважалося, що саме здоровий глузд і науково-технічний прогрес приведуть людство до процвітання. Наука відкидала все, що існувало поза емпіричним досвідом. Водночас це – період особливої популярності історичних дисциплін. Історія трактувалася як *magistrae vitae*: вважалося, що, аналізуючи минуле, можна вирахувати й майбутнє. Особливу популярність мали історики в Центрально-Східній Європі, зокрема у Польщі та Україні, де професори водночас були національними пророка-

ми і політиками. Основними ідеологами галицько-польського консерватизму стали історики Михайло Бобжинський, Станіслав Естрайхер, В.Калинка, граф Станіслав Тарновський, Йосип Шуйський та ін. Це був триумф концепції органічної праці в Галичині, здебільшого обґрунтованої саме їхніми зусиллями⁹. До речі, є всі підстави кваліфікувати “нову еру” як “змову істориків”. Адже її архітекторами були історики В.Антонович і О.Барвінський – з українського боку та М.Бобжинський, граф Войцех Дідушицький¹⁰, В.Калинка й О.Яблоновський з польського.

Заява Ю.Романчука у сеймі 25 листопада 1890р. мала своїм наслідком визнання австрійським урядом (уперше) і польським політичним табором (остаточно) ідеї окремішності та соборності української нації на офіційному рівні. В цьому і полягало основне значення угоди. Крім того, польські політики розраховували, що їм вдасться утримати українців у своєму гравітаційному полі й у майбутньому. Колишня Річ Посполита встигла сформувати єдине й водночас багатоетнічне поле, яке продовжувало функціонувати ще й у ХІХст. Тому для поляків українці були не „чужими”, а все ще „своїми”. Свідчення цьому – українська школа польської літератури, яка існувала не лише в епоху романтизму, а навіть у ХХст.¹¹ Більшість польських аристократів були пов’язані з українським народом генетично і це обумовило відповідне ставлення до українського національного руху. Справді, простір подвійної ідентичності поступово руйнувався, залишаючи по собі два окремих етноси. Проте значній частині поляків (особливо пов’язаним з Білоруссю, Литвою та Україною) все ж видавалося, що в майбутньому польська нація буде багатоетнічною, так само як народи британський, іспанський і російський. Зрештою, немає ніякого сумніву, що якби якийсь з польських повстань здобуло б перемогу, то Польща відродилася б у вигляді федерації з Литвою й Україною¹². Крім того, владнати “домашні справи” з українцями вимагав гіркий досвід поразок та тверезий розрахунок, який підказував, що у Галичині краще таки справу мати з українцями, а не з доморощеними росіянами. В очах сучасників угода 1890-1894рр. була черговим великим триумфом концепції органічної праці, ще одним істотним аргументом на користь “світлого майбутнього”. Найпрестижніший галицький щомісячник “Пжегльонд польський” писав тоді: “Про те, що така спокійна і ввічлива поведінка є тільки спритною тактикою русинів, а не їх щирим переконанням, ми чули не раз. Авжеж! Переконання не змінюються щодня. Але тактика ввічливості й злагоди завжди має свої добрі сторони та вигоди: якщо утримається, може стати добрим звичаєм, традицією, а на практиці поступово вплинути на переконання обох сторін”¹³.

Позитивістський оптимізм виразився також у назві українськими журналістами угодової акції “ноюю ерою” (початково – “нова доба”, “нова ситуація”¹⁴). Варто зауважити, що ініціюючи впровадження терміну “нова доба”, народовці мали на увазі передовсім розв’язання безкомпромісної боротьби з москвофілами, які доти були їхніми традиційними союзниками. В такому сенсі цей термін уперше вжив Володимир

Барвінський ще 1883р.¹⁵ Натомість москвофіли переклали термін “нова доба” як “нова ера” і надали йому іронічного забарвлення¹⁶. Вже 1891р. це поняття повноцінно функціонувало в публіцистиці, хоча здебільшого позбулося наданої йому іронічності. Натомість у ХХст. польська й українська громадські думки схилилися до оцінки угоди 1890р. як прояву наївності та романтизму¹⁷. Так цей термін знову набув іронічного забарвлення і ввійшов до історіографії остаточно.

Зрештою поняття “нова ера” взагалі було притаманне європейській ментальності тієї доби, впевненій у тому, що тверезий розрахунок забезпечить епохальні зміни на краще. Тому “нових ер” тоді не бракувало. Так називали політику прем’єр міністра Австро-Угорщини графа Едуарда Таффе (1879-1893), німецького канцлера графа Лео Капріві (1890-1894, яка, до речі, полягала в угоді з польськими політиками Познаньщини) й російсько-французькі угоди 1891-1893рр. І.Франко теж одного разу – задовго до угоди 1890р. – вжив цей термін, маючи на увазі відновлення “Союзу трьох царів” (австрійського, німецького, російського) у 1884р. Це в перспективі могло б вилитися у послаблення позицій польських політиків в Австро-Угорщині та підтримку її урядом українців на противагу полякам у Галичині¹⁸.

Світогляди І.Франка й О.Барвінського мали чимало спільних рис. Обоє закінчували філософський факультет Львівського університету, були раціоналістами, вірили в поступ та пов’язали свій життєвий шлях з просвітою, зрештою як і чимало інших представників рухів у напрямку відродження інших народів Австро-Угорської монархії. На відміну від більшості своїх сучасників, в свідомому віці обоє мали сформовану національну ідентичність. Як раціоналісти, у майбутнє „України-Руси” дивилися з оптимізмом. Поляків сприймали швидше як сусідів, а не ворогів. Обоє залишили можливо не такий значний слід в історіографії, однак все ж помітний.

Звичайно, у світоглядах І.Франка та О.Барвінського було закладено й цеглинка майбутніх суперечностей. Вони представляли два покоління народолюбів: О.Барвінський – ранніх, І.Франко – молодих (пізніше І.Франко кваліфікував своє покоління як “молоду Україну”). О.Барвінський цінував і гордився своїм шляхетним походженням, причому герб мав шанований: Нечуй-Вітер (Jastrzkbiec)¹⁹. І.Франко теж по матері походив з шляхетного роду Сасів Кульчицьких, проте це була вбога шляхта, і бабця спромоглася дати йому лише вищу освіту²⁰. І.Франко не усвідомлював (або й не хотів усвідомлювати) своє походження і вважав його селянським. Натомість О.Барвінський з великою прикрістю споглядав тріумф в українському середовищі концепції селянської нації та неодноразово намагався протидіяти цьому²¹.

О.Барвінський тяжів до ліберального консерватизму. Політичним ідеалом для нього були „станьчики”, які мали сміливість говорити своєму народові хоча й гірку та непатріотичну, але правду. Як шляхтич та високоосвічена людина, він був толерантним, політику вважав “змаганням компромісів” (афоризм Бісмарка), створив українську версію „органічної праці”²². О.Барвінський писав у спогадах: „Успіхи, які повелося

осягнути щодо поправки політично-національного положення буковинських русинів [у 1893-1897рр. – І.Ч.], впевняли мене, що реальна і позитивна політика доведе поступово до кращого розвитку нашого народу, до скріплення його сил, без чого опозиція, хоч би як яскрава, остане безплідною і безуспішною. Сі хоч як повільні ... придбання... були для мене ... заохотою до дальшої трудної праці на парламентарній ниві. В тій дальшій праці ... мені припадала до мого розуміння більше політична тактика старочехів, а навіть поляків. Старочехи під проводом д-ра Рігера поступовим виєднуванням потрібних для чеського народу придбань дійшли до високого розвитку і поступу так, що видавалися німцям небезпечним суперником, а поляки відомою тактикою “Przy Tobie, Panie, stoimy i stac chcemy!” здобули собі верховладне становище і могутній вплив у Галичині і стали важним чинником в Держ[авній] Раді і у внутрішній політиці Австрії, котрого не могли обминути ніяке правительство, з котрим була приневолена числитися також Корона. На основі прикладів тих двох народів впевнився я, що реальною, позитивною політикою і поступовими придбаннями можна довести до щораз кращого розвитку народу, до скріплення його сил, а тоді можна в потребі стати з успіхом до опозиції, котра так припала до вподоби нашій суспільності, але задля бессильности оставала пустою демонстрацією”²³. Особливу відразу він мав до бравурних гасел й екзальтованої агітації, що вважав проявом низької культури. Так, наприклад, поведінку Михайла Лозинського, Володимира Охримовича, Осипа Назарука, Миколи Петрицького та Лонгина Цегельського у 1906р. охарактеризував так: “Такі особняки, що тепер рвалися до діяльності на широкій і видній світовій арені, були схожі на молодих лошаків, що запряжені і до воза, і до упряжі підуть і віз поломлять, і себе покалічать, бо не вміють ще обернутися на зовсім новім становищі. В буйній уяві, в непогамованім пориві, в переоцінюванні власних сил і здібностей, в недостатці реального, позитивного й основного знання, в недостатці не тільки парламентарного, але й взагалі політичного досвіду, гледіли вони з легковаженням, а навіть погордою на старших українських діячів”²⁴. Можливо саме тому О.Барвінський не мав популярності. Адже “недержавні народи”, як він вважав, здебільшого схильні не до тверезої політики, а до бравурних маніфестацій.

Не менш толерантний, але більше, ніж О.Барвінський, відкритий для сторонніх впливів, молодий І.Франко особливо цікавився егалітаристськими доктринами, що поширювалися в епоху позитивізму з шаленою швидкістю. “Пригадаймо собі добу, в якій народився і мусів формувати себе Франко, – писав Є.Маланюк. – Це всевладне, майже релігійне панування доктрини позитивізму, раціоналізму ба й анархізму. Прудон, Маркс, Бакунін – це визначні апостоли й незахитані божища. Це віра в якийсь соціологічний дарвінізм з, мовляв, мирною еволюцією до земного раю. Це фанатичне обожнення т.зв. поступу і спровадження правдивого природного патріотизму до неприродної “класової революції”. В консеквенції, як це сформулював хтось з Павликового оточення, символ віри був такий: 1) космополітизм у політиці, 2) натуралізм

у штуці, 3) атеїзм у релігії (!). Так. Для нас це звучить анекдотом і навіть дотепною. Але в 70-х, 80-х роках минулого століття ця гумористика далеко не була анекдотом, навіть на Заході Європи”²⁵. До речі, Є.Маланюк у даному разі переказав програмні засади дублянського осередку “Союзу польської молоді “Зет” авторства М.Павлика”²⁶.

Все ж притаманний І.Франкові раціоналізм не дозволив йому перетворитися на доктринера. Як свідчать спогади про В.Калинку й кн. Р.Чарторийського, написані 1886р., він виявляв нахил і до консервативної ідеології. Безумовно в той час письменник потрапив під вплив Владислава Федоровича, який, запросивши його у свій маєток Вікно, витягнув його з убогості. Стосунки між ними вивчено недостатньо. І.Франко упорядковував архів І.Федоровича і писав монографію про його батька Івана, котра, можливо, мала продемонструвати генезу рішення героя польського повстання 1831р. обрати українську ідентичність²⁷. Серед листів В.Федоровича до О.Барвінського, які зберігаються у Львівській науковій бібліотеці ім. В.Стефаника НАН України, є один від жовтня 1886р. Він демонструє абсолютну тотожність уявлень їх обох про національний солідаризм. В.Федорович писав: “Патріотизм добре зрозумілий на тім і стоїть, щоб кождий після своїх сил і становища старався пожиточним бути. Ви яко чоловік науки робите пером, я яко господар маю обов’язок, щоб той кавалок землі в моїх руках не перейшов в руки чужих людей та руками русина утримуваний живив своїх людей”²⁸. Нічого дивного, що в той час І.Франко, перебуваючи під такими впливами, якнайбільше підходив для реалізації ідеї порозуміння з польськими політиками на ґрунті ідеї “українського П’ємонту”.

Тим не менше письменник залишився в лавах лівиці. Безумовно над ним тяжів могутній інтелект Михайла Драгоманова, що був основним катализатором його лівизни і раніше. Вчений, доктринер за вдачею, все своє життя боровся проти націоналізму, у тому числі й українського. Саме йому належить, мабуть, найоб’єктивніша та найдотепніша критика останнього у праці “Чудацькі думки про українську національну справу”. Опираючись на формулу “Радикал, котрий на Україні не признає українства, єсть не додумавшийся радикал, так само українофіл, котрий не додумавсь до радикалізму, тільки плохий українофіл”, він уперше в українській історії створив струнку ідеологічну систему, у чому й полягав секрет його популярності²⁹. В датованих 1884-1885рр. листах до І.Франка він гостро картав його за співпрацю з “неуками і пустоголовими мертвецями”, “песиголовцями”-народовцями та раз у раз погрожував йому розірванням стосунків³⁰, а 21 березня 1886р. навіть кваліфікував її так: “Це гірше, ніж ренегатство, гірше, ніж проституція; це якийсь моральний маразм, дивний в такі молоді літа”³¹. Врешті, тероризований М.Драгомановим письменник був готовий таки розірвати з ним і зробити вибір на користь В.Антоновича, О.Кониського й О.Барвінського. Проте постійні конфлікти з народовцями, спонукані, насправді, не його вдачею (хоч Іван Якович мав репутацію безмежно конфліктної натури), а неfortunною поведінкою М.Павлика, його оточення та просто фатальним збігом обставин, мали своїм наслідком чергову

ізоляцію І.Франка. Відштовхнутий народовцями, він перетворився на слухняного послідовника М.Драгоманова і зберігав вірність його поглядам до 1895р. (тобто до його смерті). Далося це йому нелегко: Марко Антонович зауважив, що галюцинації вже хворого письменника в основному пов'язані з М.Драгомановим³². Усе ж І.Франко намагався зберігати приязні відносини й з О.Кониським. Проте довго балансувати між ним та ревним М.Драгомановим було неможливо. Тому Іван Якович вийшов з редакції “Правди”. Приводом став політичний огляд до квітневого 1889р. випуску, в якому О.Кониський закинув галицькій молоді космополітизм. І.Франко відповів на це гострим протестом. Прикметно, що його опублікував пов'язаний з “Союзом польської молоді “Зет” орган краківського студентства “Ognisko”³³. Так несподівано для організаторів “ нової ери” письменник опинився у числі її ворогів.

Потрібно зауважити, що всупереч поширеним поглядам, М.Драгоманов й І.Франко критикували угодовців, за словами В'ячеслава Будзиновського, “не за національну зраду, але за те, що замість зробити угоду з польськими атеїстами і польським “робучим людом”, “новоеристи” погодилися з побожними католиками і з аристократією”³⁴. Програма угоди Ю.Романчука була для М.Драгоманова лише “ультрамонтанською святоюрсько-рутенською програмою”, а акцент нової політики народовців на ідеї соборності лише “літературно-етнографічними формулами про “gentes et nationes”. М.Драгоманов був схильний ігнорувати небезпеку, яку випромінювало в Галичині москвофільство. На його думку, до певної міри небезпечним було лише “аграрне москвофільство”, тобто надії селян на те, що “білий цар” поліпшить їхню долю. З цього ж погляду він критикував й програму поступок народовцям з боку австро-польського істеблїшменту. Для вченого це була “неполітична політика”, тобто він вважав, що народовці замінили політичну (вимоги виборчої реформи та ін.) на вузьку культурницьку діяльність (відкриття гімназій і кафедр). У зв'язку з цим М.Драгоманов закликав до утворення “рішучо прогресивної народної партії” й до польсько-української угоди нового типу – угоди прогресистів-поступовців³⁵.

Франкова критика “ нової ери” повністю збігалася з поглядами вченого. Письменник був у ній навдивовижу гострий і послідовний. “Смішно й говорити про користи з інших здобутків народовської угоди для мужиків, – писали М.Павлик та І.Франко. – Що їм за користь з руських написів на скриньках поштових або й на самім намісництві? Чи дуже вони потовстіють від найточнішого пошанування прав руської мови і букв по ц. к. староствах або від уведення руської переписки в школах народних? Яка для них користь навіть із заведення одної руської гімназії та семінарії учительської, коли нема мови про зміну самої системи наукової в тих школах і коли доступ до тих шкіл для мужицьких дітей задля високих оплат майже неможливий?.. Одним словом, можна сказати по совісті: мужики наші на угоді нічогосінько не скористають, противно, страшили дуже багато”³⁶.

На фоні загостреного несприйняття політики народовців зійшлися дві протилежності: свідомі українці-радикали зблизилися з москвофілами.

Вершиною цієї співпраці був напад студентів на віденському вокзала на митрополита Сильвестра Сембратовича в травні 1893р. Радикали Євген Левицький, Партицький, Василь Щурат та ще кілька осіб повинні були взяти участь у цій ганебній акції. Проте в останній момент здоровий глузд переміг, і вони відмовилися від цього наміру³⁷. Натомість І.Франко прийняв пропозицію написати російськомовний текст маніфесту з протестом проти політики С.Сембратовича й Ватикану, який москвофіли оприлюднили після нападу на митрополита³⁸.

Альянс Івана Яковича з москвофілами сягнув свого апогею наступного року, коли він відіграв важливу роль у скликанні з'їзду з метою консолідації москвофілів, народовців та радикалів. З'їзд відбувся 19 березня 1894р. Після одностайного засудження угодовського курсу О.Барвінського форум перетворився на безплідну суперечку про ідентичність галицьких русинів. В Австро-Угорській монархії українці залишалися єдиним етносом, політичні провідники якого близько півстоліття провадили незкінченні дискусії про власну національну свідомість. І.Франко так висловив абсурдність суперечок про перший пункт проекту спільної політичної програми, яка мала б з'ясувати питання "Хто ми?":

"Ми, русини-народовці, бажаючи того й того..."

Ми, русини-радикали, бажаючи того й того..."

Ми чорт зна хто і т.д., а за тим уже: 1) стоїмо чи сидимо, чи лежимо і т.д."³⁹

Врешті, Іван Якович запропонував найпростіше: "Ми, русини галицькі". Зал спочатку відповів сміхом, проте ідея сподобалася. З'їзд був уже готовий ухвалити пропозицію письменника. Проте Ю.Романчук заявив, що не уявляє собі програми угоди руських партій без декларації про національність. Тому форум обрав лише погоджувальну комісію в складі п'яти членів, у тому числі І.Франка. Цей момент став зоряним часом І.Франка як політика. Здавалося, комісія вже готова була дійти згоди. Проте М.Павлик наполіг на усуненні Івана Яковича від подальшої праці. Його й інших не влаштовував задум створити надпартійний орган та особливий наголос на національному питанні, як і те, що запрошення для участі у з'їзді він не отримав. І.Франко ж наполягав, що основне – факт угоди, а не її сенс. Проте М.Павлик вперся і здеморалізований письменник вийшов зі складу погоджувальної комісії. Внаслідок цього акція провалилася, а запланований на 15 травня другий консолідаційний з'їзд так і не відбувся⁴⁰.

Чи завжди критика І.Франком "нової ери" відповідала його поглядам? Підстав стверджувати протилежне немає, хоча його попередня істотна участь в угодових контактах все ж змушує сумніватися у цьому. Так само видаються нелогічними й наступні його гарячкові намагання отримати кафедру української літератури у Львівському університеті. В очах своїх колишніх союзників він був безнадійно скомпрометований співпрацею з соціалістами та москвофілами. О.Кониський заохочував О.Барвінського "доложити рук ..., щоб з кафедри не йшла проповідь "об'єднання", хоч би і під соусом quasi радикальним; а коли се станеться, крий Боже! так легко може статися, що було за Головацького"⁴¹.

Натомість намісник на аудієнції сказав І.Франкові у вічі, що „to trudno wprost z redakcji „Kurjera Lwowskiego” dostac sie na katedre uniwersyteckie!”⁴² Що говорив і як виправдовувався І.Франко, точно невідомо. Згодом він стверджував, що вказував на еластичність власного світогляду, готовність порвати із своїм оточенням, усунутися від політики й зайнятися наукою⁴³. В усякому разі на те, що його вислухають та підуть йому назустріч, розраховував до кінця. Схоже, цього разу дійсно був щирим. Але його вважали безпринципним і тому не довіряли. “Рижий, – писав О.Барвінському О.Кониський, – мене здивував вельми тим, що моє віщування про його справдилось раніше, чим я сподівався: я гадав, що його радикалізму стане ще на рік. Щодо нас, то ми не ймемо віри ні в щирість, ні в чесність перебіжчиків і не хочемо, щоб ні чорна, ні біла, ні рижа лисиця не була в нашому гурті”⁴⁴.

Відмову Іван Якович переживав важко. Іноді картав себе за продрагманівську завзятість, поступово відходив від оцінки “нової ери” очима М.Драгоманова. Його знаменита „Молода Україна” завершується поезією Генріха Ібсена про те, як ведмедя вчать танцювати на розпеченому залізі. „Після сеї артистичної школи, – писав І.Франко, – нам прийдеться перейти твердшу школу політичної боротьби. Першу лекцію дав нам уже наш великий учитель гр. Казимир Бадені”⁴⁵. У 1906р. на польсько-українські стосунки дивився з погляду пересічного націоналіста. “Ми чуємо чимраз виразніше, – стверджував він, – що против нас стоїть уся польська нація, всі її верстви від шляхти і магнатерії аж до репрезентації зорганізованого пролетаріату”⁴⁶. Іван Якович відносній заможності й життєвому успіхові О.Барвінського. У 1897р. приписав йому отримання „шести чи семи платень” та слова, які той ніколи не говорив: „Бійтеся же Бога, як можна цього чоловіка пустити в університет! Подивіться тільки, в якому сурдуті він ходить!”⁴⁷. Вважав, очевидно, що О.Барвінський був зобов’язаний підтримати його кандидатуру. У радянському франкознавстві ця фраза стала ледь не хрестоматійною: зрештою, соціалістичний ідеал полягає в рівності у бідності. Можливо, саме І.Франка мав на увазі М.Павлик, коли писав: „Я ніколи не думав відмовляти д. О.Барвінському заслуг коло розвою української ідеї в Галичині. Тій ідеї служив він навіть за „нової ери” і взагалі був тут далеко консеквентніший від інших народовців, котрі мняли українську ідею, мов швець шкіру. Я не похваляю й тих, котрі послуговуються д. О.Барвінським, коли треба піти та випросити що на культурні цілі, або й так собі, на приватну чиюсь користь, але, як прийде до говірки про політику О.Барвінського, то або ховаються, або й кричать, що О.Барвінський – зрадник”⁴⁸.

Останній лист І.Франка до нього, датований 1 листопада 1901р., стосується фрагментів якоїсь публікації, за яку письменник перепрошує О.Барвінського⁴⁹. Схоже, йшлося про статтю Івана Яковича “З останніх десятиліть ХІХ віку”⁵⁰, яку О.Барвінський гостро опротестував⁵¹. Після цього вони розійшлися остаточно. І.Франко прямував до інтегрального націоналізму⁵² (втім, як і чимало інших його ровесників з епохи формування “Ліги польської”⁵³), О.Барвінський продовжував культивувати

орієнтири „професорської політики”⁵⁴ й у майбутньому. Безумовно, діяльність О.Барвінського сприяла поступу українського національного руху. Проте він не мав ані визнання, ані популярності. Втім, у контексті нового тріумфу ірраціоналізму в ХХст. – цього разу у версії неоромантизму – це було неможливо.

О.Барвінський та І.Франко формувалися як раціоналісти, тому прораховували собі життя далеко наперед. Обоє були розчаровані: виявилося, прагматизм не завжди веде до успіху. Життєві невдачі призводили до стресів, депресії й психічних розладів⁵⁵. Усе ж О.Барвінському до кінця свого життя вдалося зберегти думку про себе як про толерантну людину. На зламі століть І.Франко нарешті отримав визнання та необхідний матеріальний мінімум. Проте не мав ані душевного спокою, ані можливості лікуватися, ані опори в сім’ї й збожеволів.

Один з параграфів відомої монографії Івана Павла Химки про соціалізм у Галичині називається “Фанатик і поет”⁵⁶. “Дух Франка розпростер широко свої крила аж тоді, коли, як це сам казав, увільнився з-під впливу Драгоманова. Павлик не мав того щастя й цілком змарнувався”, – писав В.Будзиновський⁵⁷. Цей ланцюжок можна продовжити. Фанатик – М.Павлик, поет – І.Франко, О.Барвінський – історик. Звичайно, це метафора, не більше. Означення Івана Яковича як поета в розглянутому нами контексті не відповідає дійсності. Але І.Франко, безумовно, стоїть посередині. Хоча і він піддався доктринерству М.Драгоманова, проте доктринером не був ніколи. Його соціалізм був скоріше ситуативним. Різниця між їхнім раціоналізмом полягає у тому, що О.Барвінський був реалістом, а І.Франко – релятивістом. І якби не фатальні випадковості, які ізолювали письменника від народівців, то, безумовно, він би відіграв в історії Галичини ту ж роль, що відіграв О.Барвінський. Зрештою, у 1885-1886рр. І.Франко до неї й готувався⁵⁸.

¹ *Беляєв В., Рудницький М.* Династія шпигунів // *Беляєв В., Рудницький М.* Під чужими прапорами. - Київ, 1956. - С.124-139. Династія шпигунів - це діти Олександра Барвінського - історик, учень М.Грушевського Богдан, композитор Василь і львівський лікар Олександр.

² Детальніше див.: *Чорновол І.* Поляки й українці у політиці Австро-Угорщини в другій половині 80-х років ХІХст. ("Українська інтрига" гр. Г.Кальнокі) // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* - Вип.2. - Львів, 1995. - С.71-81; *Польсько-українська угода 1890-1894рр.* Львів, 2000; "Диктатура серця" графа Михайла Лоріс-Мелікова й український національний рух 1880-1881 років (З приводу монографії Олексія Міллера "Український вопрос" в политике властей и русском общественном мнени (вторая половина ХІХв.) - Санкт-Петербург, 2000) // *Вісник Львівського університету.* - Серія історична. - Вип.37. - Част.2. - Львів, 2002. - С.250-256; *Українська фракція Галицького крайового сейму. 1861-1901.* Нарис з історії українського парламентаризму. - Львів, 2002. Скорочений виклад концепції політики "нової ери" див.: *Політичні концепції київської "Старої Громади": від проросійського народництва до "нової ери"* // *Сучасність.* - 2000. - №12. - С.145-154; або *Молода нація.* - 2000. - №1. - С.24-39; *Політичні аспекти народницької історіографії: від М. Костомарова до М. Грушевського* // *Там само.* - №3. - С.132-159.

³ Співробітництво І.Франка з польською лівицею обговорювалося неодноразово. Див. напр.: *Hornowa E.* *Ukrainski oboz postepowy i jego wspolpraca z polska, lewica, spoleczna,*

w Galicji. 1876-1895. Wrocław - Warszawa - Kraków, 1968.

⁴ **Франко О.** Іван Франко і Володимир Антонович // Іван Франко - письменник, мислитель, громадянин. Матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 25-27 грудня 1996р.). - Львів, 1998. - С.835.

⁵ **Чорновол І.** Спогади Івана Франка про князя Романа Чарторийського і Валеріяна Калінку // Молода нація. - Альманах. - №8. - Київ, 1998. - С.210-228.

⁶ **Возняк М.** Велетень думки і праці. Шлях життя і боротьби Івана Франка. - Київ, 1958. - С.183; **Трегубова А.** Дещо з життя Ольги Франкової // За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початку XX століття. Харків - Київ, 1930. - Кн.5. - С.264-271.

⁷ **Чорновол І., Чорновол П. І.** Франко, М.Павлик і "Союз польської молоді "Зет" у Дублянках // Іван Франко - письменник, політик, громадянин. - С.78-83.

⁸ **Чорновол І.** Польські та українські політичні доктрини 70-90-х років XIXст.: порівняльний аналіз (генеза співпраці польської націонал-демократії з українцями) // Україна модерна. - № 2-3. - Львів, 1999. - С.103-121.

¹⁹ **Jaskolski M.** Kaduceusz polski. Myśl polityczna konserwatystów krakowskich. 1866-1934. Warszawa - Kraków, 1990. Розділ "Pesymizm dziejowy jako wyraz konserwatywnej polityki i ideologii". В трактуванні Степана Кеневича "органічна праця" - це "прагнення до незалежності нереволуційними засобами", "програма загальної неполітичної акції, протиставлена політичному підпіллю у випадках, коли легальна акція - або річ зовсім неможлива, або дійсно шкідлива для народу". Взагалі це явище притаманне історії XIXст. і позбавленим самостійності народам. // **Kieniewicz S.** Problem pracy organicznej (1840-1890) // VIII Powszechny Zjazd Historyków Polskich w Krakowie 14-17 wrzesnia 1958. - Т.IV. - Historia Polski od polowy XVIII do polowy XIX wieku. - Warszawa, 1960. С.171-173. "Відкинувши революційні методи, - розвинув його думку історик 1980-х років, - поляки віддали перевагу поступовій еволюції до вищих щаблів суспільного розвитку. Ті поступові зміни повинні були зміцнити народ економічно й піднести його розумовий рівень". // **Jaszczuk A.** Spor pozytywistów z konserwatystami o przyszłość Polski. 1870-1903. - Warszawa, 1986. - С.8.

¹⁰ **Чорновол І.** Спадщина Галицько-Волинського королівства і польсько-українські стосунки XIX ст. Археологічний з'їзд у Львові 1885р. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. - Вип.9. - Ювілейний збірник на пошану Ф.Стебля. - Львів, 2001. - С.411-419.

¹¹ Проблема українського впливу на польську культуру обговорювалася неодноразово, в тому числі І.Франком. Див. останні праці у цій галузі: **Курчів Р.** Український фольклор у польській літературі. - Київ, 1971; **Грабович Г.** Польсько-українські літературні взаємини: питання культурної перспективи // **Грабович Г.** До історії української літератури. Дослідження, есе, полеміка. - Київ, 1997. - С.138-195; D.Sapa. Miedzy polska wyspa a ukraińskim morzem: kresy południowo-wschodnie w polskiej prozie. 1918-1988. - Kraków, 1998.

¹² У контексті сьогодення особливо важливою є, можливо, заява, зроблена графом Левом Жевуським під час гострої полеміки з українськими політиками в період революції 1848р.: "Якщо руська народність дійсно існує, то цим самим правом їй належить самостійність, як кожній іншій. Якщо вона лише сфабрикована, патентована, отож, буде то визнана самостійність однієї частини Польщі, нічого більше". // **Ludwikowski L.** Szkice na temat galicyjskich ruchów i myśli politycznej (1848-1892). - Kraków, 1980. (Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. - DLXXXVII. - Prace z nauk politycznych. - Zeszyt 15). - S.18.

¹³ Przegląd polityczny // Przegląd Polski, 1892. - Т.104. - Zeszyt 311. - S.486. Автором цієї статті був, імовірно, гр. С.Тарновський.

¹⁴ Нова ситуація // Діло - 1890. - №273-275; Починки нової доби в національно-політичному житті галицьких русинів // Правда - 1890. - Грудень - С.270-290.

¹⁵ **[Барвінський В.]** Огляд на рік 1882 // Діло. - 1883/ - Ч.1. "Не знаємо, - писав В.Барвінський, - як будучий історик теперішності найменше цей рік 1882, в кождім, однако, случаю буде він початком нової доби життя в Галичині". Після судового процесу над москвофілами 1882р. В.Барвінський дійшов до переконання про необхідність порозуміння з польськими політиками на ґрунті боротьби з москвофільством. Див.: Чорновол І. Польсько-українська угода 1890-1894рр. - С.81-89.

¹⁶ Номери москвофільського сатиричного часопису "Страхопуд" 22 і спарений 23-24 за 1890р. повністю заповнені жартами на тему "нової ери".

¹⁷ **Poplawski J.** Sprawa ruska // Poplawski J. Pisma polityczne. - Т.2. - Kraków - Warszawa, 1910. - S.307; **Kulczycki L.** Uгода polsko-ruska. Lwów, 1912. - S.34-35; **Rosco-Bogdanowicz M.** Wspomnienia. Т.1. - Kraków, 1959. - S.197; **Longchamp de Berier B.** Ochrzczone na szablach powstanczych. Wspomnienia (1884-1918). - Wrocław - Warszawa - Gdansk - Łódź, 1983. - S.263.

¹⁸ **[Франко І.]** На досвітках нової ери // Діло/ - 1884. - №42-46. Авторство зафіксоване Мирославом Морозом: **Мороз М.** Іван Франко. Бібліографія творів. 1874-1964. - Київ, 1966. -

- С.173-174. Див. також: Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України. Відділ рукописів (далі - ЛНБ). - Ф.29, спр.186 (Возняк М. Іван Франко у 1883-1884рр. про польське питання). 72 арк.

¹⁹ *Левицький І.* Александр Барвінський в історії культурного руху руського народу на Прикарпатті. Біографічно-історичний очерк. - Львів, 1901. - С.3-4.

²⁰ *Горак Р., Гуатів Я.* Іван Франко. - Кн.1. - Рід Якова. - Львів, 2000.

²¹ До цієї теми О. Барвінський неодноразово повертався на сторінках досі неопублікованих "Споминів з мого життя". // Інститут літератури ім. Т. Шевченка (далі - ІЛ). Ф.135, спр.46, арк.36-37; *Барвінський О.* Задачі нашої інтелігенції на Україні // Руслан. - 1905. - Ч.261; Він же. Володислав Федорович // Ілюстрований календар товариства "Просвіта". Річник 42. - Львів, 1919. - С.322-328.

²² *Аркуша О.* Олександр Барвінський (до 150-річчя від дня народження). - Львів, 1997.

²³ ІЛ. - Ф.135, спр.26. Арк.527-528.

²⁴ Там само. - Спр.51, арк.939.

²⁵ *Маланюк Є.* Франко як явище інтелекту // *Маланюк Є.* Книга спостережень. Проза. - Торонто, 1962. - С.120.

²⁶ *Павлик М.* Проспект діяльності "Польсько-литовсько-українсько-білоруського братства" // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876-1895). - Т. IV. (1882-1885). - Чернівці, 1911. С.411. У ньому підкреслювалося "Спілка - в господарстві, федерація - в політиці, позитивізм - в науці, раціоналізм - в справах віри, реалізм - в штуці і умітності". Натомість у програмі Русько-української радикальної партії 1890р. зазначалося: "1) В справах суспільно-економічних змагаємо до переміни способу продукції, згідно зі здобутками наукового соціалізму, т. є. хочемо колективного устрою праці і колективної власності средств продукційних. 2) В справах політичних хочемо повної волі особи, слова, сходин і товариств, печаті і сумління, забезпечення кожній одиниці, без різниці пола, якнайповнішого впливу на рішення всіх питань політичного життя; автономії громад, повітів, країв у справах, котрі тільки їх дотикають; уділення кожному народови можности якнайповнішого розвою культурного. 3) В справах культурних стоїмо на ґрунті позитивної науки, за раціоналізмом в справах віри і реалізмом в штуці, щоби всі здобутки культури і науки сталися власністю всего народу". Програма Русько-української радикальної партії // Тисяча років української суспільно-політичної думки. - Т. VI (90-і роки XIX - 20-і роки XXст.). За ред Т. Гунчака і Р. Сольчаника. - Київ, 2001. - С.11-12.

²⁷ *Франко І.* Життя Івана Федоровича і його часи // *Франко І.* Збір. тв. У 50-ти томах. - Т.46. - Кн.1. - Київ, 1986. - С.7-298. Працю не було закінчено.

²⁸ ЛНБ. Ф.11. Спр.2606. Арк.1.

²⁹ *Грицак Я.* Ідейно-політична еволюція Івана Франка: спроба оцінки // Матеріали засідань історичної й археографічної комісії НТШ у Львові (лютий 1992 - жовтень 1993р.). - Львів, 1994. - С.64; *Himka J.* Socialism in Galicia. The Emergence of Polish Social Democracy and Ukrainian Radicalism (1860-1890). - Cambridge, 1983. - Р.46. У Києві 1870-х років "радикалами" називали соціалістів.

³⁰ Матеріали для культурної й громадської історії Західньої України. Листування І. Франка і М. Драгоманова. - Львів, 1928. С.116-200.

³¹ Там само. С.178.

³² *Антонович М.* Михайло Грушевський у листуванні Івана Франка // Український історик, 1991-1992. - Т.28-29. - С.299.

³³ *Возняк М.* Драгоманів у відновленій "Правді". З додатком його листів до Ол. Барвінського й Ол. Кониського та й останнього до нього // За сто літ. - Харків, Київ, 1930. - Кн. 5. - С.262-264; *Франко І.* Кому за це сором? // *Франко І.* Збір. тв. у 50-ти томах. - Т.45. Київ, 1986. - С.245-248.

³⁴ *Будзиновський В.* Ішли діди на муки. Введення в історію України. - Львів, 1925. - С.32.

³⁵ *Драгоманов М.* Неполітична політика // Народ. - 1890. - Ч.24. - С.373-376; 1891. - Ч.1. - С.1-6.; Ч.2. - С.17-20; Ч.3. - С.41-44.

³⁶ [*Павлик М., Франко І.*] В справі угоди // Народ. - 1890. - Ч.24. - С.388-392. Авторство зафіксоване М. Возняком: ЛНБ. - Ф.29, спр.121 (Возняк М. "Нова ера" в оцінці Івана Франка). Арк.6.

³⁷ Лист І. Франка до О. Франка 12-13.06.1893 // *Франко І.* Збір. тв. у 50-ти томах. - Т.49 Листи (1886-1894). Київ, 1986. - С.405-406.

³⁸ На автора маніфесту вказав Юліян Яворський. *Барвінський Б.* Мої спомини про Івана Франка // Спогади про Івана Франка. - Львів, 1997. - С.409-410. Текст маніфесту опубліковано: *Щурат В.* Іван Франко й віденські москвофіли в 1893р. // Літературно-науковий додаток до "Нового часу". - 1939. - Ч.21. - С.2-3.

-
- 39 Листування І.Франка і М.Драгоманова. - С.451.
- 40 Там само. - С.451-467; Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом. - Т. VIII (1894-1895). - Чернівці, - 1911. - С.58-79; З'їзд мужів довір'я // Діло. - 1894. - Ч.54; *Павлик] М., Франко І.* Два з'їзди // Народ. - 1894. - №5. - С.72-75.
- 41 ЛНБ. - Ф.11, спр.1437, арк.51.
- 42 ІЛ., - Спр.26, арк. 640.
- 43 *Франко І.* Історія моєї габілітації // Діло. 1912. - Ч.251, 252.
- 44 ЛНБ, - Ф.11, спр.1439, арк.4.
- 45 *Франко І.* Молода Україна. Часть перша. Провідні ідеї й епізоди. - Львів, 1910. - С.85.
- 46 *Франко І.* Русько-польська згода і українсько-польське братання // Літературно-науковий вісник. - 1906. - Т.33. - Кн.1. - С.152-166.
- 47 *Франко І.* Дещо про себе самого // *Франко І.* Збір. тв. у 50-ти томах. - Т.31. - Київ, 1931. - С.30. Згодом Іван Якович приписав О.Барвінському слова "скорше на моїй долоні виросте волосся, як Франко буде доцентом". // Діло. - 1912. - Ч.251, 252. Див. спростування: *Барвінський О.* Відповідь д-рови І.Франкови // Руслан. - 1912. - Ч.254.
- 48 *Павлик М.* Михайло Драгоманів, "високий рівень" українства та "нова ера". - Львів, 1906. - С.23-24.
- 49 ЛНБ. - Ф.11, спр. 2634, арк. 6.
- 50 Літературно-науковий вісник. - Т.XV. - Львів, 1901. - С.1-19, 48-67, 112-132.
- 51 *Барвінський О.* З останніх десятиліть ХІХ віку. - Львів, 1906.
- 52 *Грицак Я.* Іван Франко в еволюції української політичної думки // Сучасність. - 1994. - №9. - С.114-126.
- 53 *Чорновол І.* Польські та українські політичні доктрини 70-90-х років ХІХст. - С.118-120.
- 54 Термін Костя Левицького. *Левицький К.* Наші професори середніх шкіл у національній праці // Двадцятип'ятиліття товариства "Учительська громада". Ювілейний науковий збірник. - Львів, 1935. - С.224.
- 55 О.Барвінський неодноразово описує свої психічні розлади і лікування в санаторіях Німеччини та Карлових Варах на сторінках неопублікованої частини своїх спогадів.
- 56 *Нітка J.* Ор. cdf.. - Р.56.
- 57 *Будзиновський В.* Смішне в поважнім // Нові шляхи - 1930. - №6. - С.67.
- 58 Див. також: *Кравець О.* Взаємини Олександра Барвінського з Іваном Франком // Іван Франко - письменник, політик, громадянин. - С.752-759.

